

سَاحِبُونَ
وَسَابِقُونَ

مقدمه

عالمان آگاه، زمان‌شناس و مسلط به مبانی فقهی حضور بانوان در مساجد، نیک می‌دانند که دلایل عقلی، نقلی و مستندات روایی - تاریخی متعدد از سیره‌ی پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله، ائمه اطهار علیه‌السلام و اصحاب و یاران ایشان، به‌روشنی بر مجوز و بلکه تشویق شرکت بانوان در نماز جماعت مساجد گواهی می‌دهند.

ویژگی‌های بارز شخصیتی بانوان، از جمله مهربانی، محبت و عاطفه‌ی سرشار و در عین حال، ایثارگری و از خودگذشتگی، در سلوک و تقرب الی‌الله، تسریع‌کننده هستند و از این‌رو است که در مسیر انس با حضرت حق، پیشگام و پیشرو جلوه می‌کنند و در خانه نیز، محور و شیرازه و عامل استحکام محیط گرم و امن خانواده محسوب می‌شوند.

مسئولیت خطیر، اصیل و تمدن‌ساز بانوان در امر تربیت نسل آینده که در دو قالب مادری و همسری در دین مبین اسلام اعتباربخشی شده است، بی‌تردید در دوران معاصر، در کنار نقش اجتماعی ایشان تعریف می‌گردد و این همه در سایه‌ی رشد معنوی و بالندگی فکری و انس با مناسک دینی و تقید و التزام به مظاهر و آموزه‌های دینی است که به سرمنزل مقصود می‌رسد. اگر برای مسجد به عنوان ترویج‌کننده‌ی سبک زندگی اسلامی و کانون حیات طیبه در جامعه‌ی اسلامی مرکزیتی بی‌بدیل قائل باشیم، گریزی از این واقعیت نیست که فارغ از جوّ زدگی‌ها و برخوردهای احساسی در مواجهه با مسائل مربوط به زنان، که به افزایش غیرواقعی

توقعات و انتظارات منجر می‌گردد، آرمان‌ها و اهدافی که مورد اشاره قرار گرفتند، بدون پیوند عمیق و موثر میان مسجد و بانوان، هرگز دست‌یافتنی نخواهند بود.

سال جاری که در آغاز و انجام، مزین و منور به انوار پرفروغ آیت عظمی و اعلای انسان کامل، حضرت فاطمه‌ی زهرا علیها السلام است، یادآور جایگاه و موقعیت حساس و سرنوشت‌ساز زنان و مادرانی است که در دامنه‌ی قله‌ی کرامات و فضائل حضرتش، پیوسته راه صعود را می‌پیمایند و مع‌الاسف، تحت تأثیر آموزه‌های غلط و برداشتهای سطحی منسوخ، به اندازه‌ی شأن و سهم والای خود در مساجد مورد توجه قرار نمی‌گیرند. آرامش‌بخشی بانوان به خانه و خانواده، ثمره و محصول انس با خدا است که در فضای معنوی و عطرآگین از رایحه‌ی نماز جماعت، عبادات جمعی، توسل، دعا و جلسات قرآن و شرکت در گروه‌های آموزشی متنوع در محیط امن مساجد حاصل می‌شود و مگر چنین شرایط پاکیزه‌ای را در فضای دیگری می‌توان برای دختران و مادران و همسران مهیا نمود؟ و مگر نقش مهم مادر خانواده را در برنامه‌ریزی حضور همسر و فرزندان در مسجد می‌توان نادیده گرفت؟ مگر می‌توان میدان‌داری بانوان در مساجد را در هنگامه‌ی پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و پشتیبانی از دفاع مقدس فراموش کرد؟

مجموعه حاضر، مختصات اجرایی برنامه‌های پیشنهادی مرتبط با رویکرد سال را با توجه به اهمیت موضوع و تاکید ریاست محترم مرکز بر برگزاری کیفی این برنامه‌ها در سطوح مختلف ارایه کرده است. امید است با عنایت وافر همکاران محترم مرکز و ائمه محترم جماعت به این نکات بتوانیم گامی در خور در عمران معنوی مساجد برداریم.

بیانات حجت الاسلام و المسلمین

حاج علی اکبری،

رئیس محترم مرکز رسیدگی به امور مساجد

همایش سراسری ائمه‌ی جماعات استان تهران

۷ مهر ماه ۱۳۹۴ حسینیه الزهراء علیها السلام

انتخاب رویکرد سال ۹۵ به عنوان «مسجد و بانوان» با هدف یک حرکت هدفمند و منسجم فکری، فرهنگی و اجتماعی است، که به دور از افراط و تفریط‌ها بانگاهی متعالی و دینی، که ترجمان آن در منظومه اندیشه امام و رهبر فرزانه انقلاب است، به این موضوع مهم بپردازد. طبیعی است که این انتخاب رویکرد ما را با انبوهی از سوالات، ابهام‌ها، نقدها، انتظارات و توقعات مواجه خواهد ساخت. اما به هرحال این تصحیح نگاه و تقویت اقدام و عمل در فراهم سازی حضور کریمانه این قشر مکرم و مؤثر، باید از نقطه‌ای آغاز می‌شده که امسال همان نقطه‌ی عزیمت و آغاز می‌تواند باشد.

در سال‌های گذشته در تعیین رویکردها از خانواده شروع کردیم و با کودک و نوجوان و جوانان ادامه دادیم. حق این بود که این نامگذاری پس از سال مسجد و خانواده به نام بانوان باشد، اما به خاطر فراهم شدن برخی زیرساخت‌ها نیاز به زمان داشتیم. اولویت موضوع زنان و بانوان به این دلیل است که رکن اصلی خانواده زن و مادر است. دشمن هم با درک اهمیت این موضوع برای انهدام

جامعه اسلامی نهاد مقدس خانواده را مورد هدف قرار داده است. نقطه اصلی هدف هم دور کردن دختران و زنان جامعه اسلامی از فرهنگ دینی و سبک زندگی اسلامی است، و خدا می داند که تشکل‌های دینی مثل هیأت‌های مذهبی، جلسات فاخر بانوان و در رأس آن مساجد، درمقابله با این تهاجم و تقویت تربیت دینی و انقلابی چقدر می توانند مؤثر باشند.

تقویت حضور کریمانه‌ی بانوان درمساجد به عنوان یکی از کانونی‌ترین نقاط تقویت تربیت دینی، در واقع تقویت سنگر مقابله با تهاجم دشمن است. البته نگاه ما از این هم فراتر باید باشد و درنقطه‌ی مطلوب از مسجد طراز اسلامی، مسجد کانون تهاجم به فرهنگ دشمن است.

انتخاب این رویکرد درحقیقت پاسخی است به یک انتظار و توقع نهفته و ناگفته درمیان قشر عظیم بانوان متدین و مؤمن جامعه اسلامی که معمولاً هم حضور کمی‌شان در مساجد بیشتر است و آنجا که زمینه‌ای وجود دارد، این حضور کیفی‌تر و مؤثرتر هم هست.

البته توقع نداریم که همین امسال همه‌ی اتفاقات خوب رخ دهد اما باید گام‌های اولیه محکم و قوی برداشته شود و به حضور، نقش و مشارکت بانوان در مساجد توجه بایسته شده و اقدامات شایسته انجام شود. طبعاً مقدرات و کمبودها و دشواری‌های این حرکت و اقدام را به حسب اقتضائات هرمنطقه و شهر می‌دانیم که دراین امر، بهترین کسانی که کمک کار ما می توانند باشند، امامان عزیز جماعات، نخبگان مسجدی، امنای محترم، تشکل‌های تلاشگر

مسجدی و به‌ویژه خود بانوان هستند. برای این کار، باید با یک تلاش فکری، فرهنگی، اجتماعی، مرکب از اندیشه و عمل، به شکل هدفمند و منسجم حرکت کنیم. از نیازهای اولیه‌ی حضور کریمانه‌ی بانوان در مسجد، که معمولاً سخت‌افزاری است، تا تقویت مشارکت ایشان در برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی.

باید تلاش کنیم در سالی که سرشار از عطر ولادت بانوی بانوان عالم است، با برنامه ریزی دقیق و جلب توجه نگاه‌های اندیشمندانه و نخبگانی و جذب همه‌ی ظرفیت‌های ممکن و به‌کارگیری مشارکت نهادها و دستگاه‌های مرتبط، کار را به نحوی مدیریت کنیم که در همین گام‌های اولیه، این تغییر و ارتقای مبارک برای بانوان مؤمن مسجدی و خانواده‌های مسجدی احساس شده و منجر به اتفاقات خجسته‌ای برای حضور کریمانه و مشارکت فعال زنان و بانوان در مساجد شود.

بیانات حجت الاسلام و المسلمین

حاج علی اکبری،

رئیس محترم مرکز رسیدگی به امور مساجد

در جمع ائمه‌ی جماعات ناحیه شهید مطهری^{ره}

مهرماه ۱۳۹۵

”بانوان“ اولویت محوری سال ۱۳۹۵

ما برای هر سال، یک اولویت محوری، به عنوان یک محور برجسته معرفی می‌کنیم تا هم به صورت جمعی در باره آن، فکر کنیم و هم در آن محور، در ارتباط با مساجد، تصمیماتی بگیریم و به طور خاص، به یک سند، دست پیدا کنیم. برای این منظور، باید جوانب موضوع، خوب بررسی بشود تا در پایان سال، به یک سند روشن، دست پیدا کرده باشیم. این سند، مبنای اقدام در آن موضوع در ارتباط با مسجد قرار می‌گیرد.

تاکنون، "خانواده"، "کودک"، "نوجوان و جوان"، موضوعاتی بوده که مطرح شده است. در سال ۹۵ موضوع محوری ما، "بانوان" است. ما از این موضوع، تعبیر به شعار سال، نمی‌کنیم؛ چون شعار سال، همان است که رهبر عزیز و عالی‌قدرمان مطرح می‌کنند؛ امسال، سال "اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل" است. این شعار، شعار سال است که از جمله ما هم در مرکز و هر کسی در هر جای دیگر،

همین را باید به صورت متمرکز دنبال کند. اولویت سال و موضوع محوری امسال ما، که مرتبط با تشکیلات داخلی ما می‌شود همان گونه که عرض شد، مسأله‌ی "مسجد و بانوان" است. با توجه به این که این موضوع، دارای اهمیت خاصی است و حساسیت‌های ویژه‌ی خود را هم دارد، توقع دوستان این بود با توجه به این که این موضوع، دارای اهمیت خاصی است و حساسیت‌های ویژه‌ی خود را هم دارد، توقع دوستان این بود که من خودم خدمت عزیزان شرفیاب بشوم و مسأله را مطرح کنم. این طرح مسأله ان شاء الله مقدمه‌ای باشد برای این که هم ائمه جماعات، فکر بکنند و هم مباحثات تکمیلی انجام شود. می‌خواهیم از رهگذر این تأملات و اراده‌ها و مباحثات تکمیلی که هم‌زمان با کار پژوهشی با محور این موضوع، انجام می‌شود ان شاء الله، به یک سند مناسب و قابل اتکایی دست پیدا بکنیم.

نقش‌های امام جماعت در مسجد

ما مسأله را در این جلسه، بیشتر، از منظر امام جماعت و از منظر مدیریت مسجد مطرح می‌کنیم. نگاه ما به امام محترم جماعت، از پنج منظر میتواند باشد.

امام جماعت، حلقه‌ی اتصال با ساحت قدس ربوبی

از یک طرف، به عنوان آن حلقه‌ی اتصال با ساحت قدس ربوبی در مسجد یعنی به جهت آن جایگاه قدسی که دارد باید توجه داشت و بعد نسبتش را با مخاطب سنجید.

خدا حضرت آیت‌الله جوادی آملی ^{دام‌ظله} را حفظ کند؛ معمولاً در پایان ایام تابستان که دماوند هستند و قصد بازگشت دارند، جلسه‌ی وداع خاصی دارند. در آن جلسه که تفصیل آن شنیدنی است، ایشان از مخاطبان و از اهالی مسجد حلالیت می‌خواهند و عذرخواهی می‌کنند؛ خودشان منقلب می‌شوند و دیگران را هم منقلب می‌کنند. یک فضای خاصی است. مقدمه‌ی آن حلالیت‌خواهی ایشان - به تعبیر ما - این است که سخنگوی شما در پیشگاه خدای متعال، امام جماعت است؛ او می‌خواند و شما ساکتید، او در پیشگاه حضرت حق، سخن می‌گوید و قرائت دارد؛ امام جماعت، واسطه است. بعد ایشان می‌گویند که اگر شما در نماز جماعت و در ارتباط با خدای متعال به

جایی نرسیده‌اید و به اهداف و خواسته‌هایتان نرسیدید، این، به سخنگوی شما برمی‌گردد.

امام جماعت، مرجع مردم

نگاه دوم به امام جماعت، از منظر عالم دینی است به این جهت که محل مراجعه است و باید نیازهای مخاطب خودش را تأمین کند و پوشش بدهد.

امام جماعت، مربی مشفق

نگاه سوم؛ از منظر نگاه تربیتی است که ما امام جماعت را در مسجد یک مربی مشفق می‌دانیم.

امام جماعت، مشاور امین

نگاه چهارم؛ امام جماعت از منظر یک مشاور امین، محل مراجعه است. مردم، مشکلات، نیازها و اسرارشان را، به او ارجاع می‌دهند؛ از او نظر مشورتی می‌گیرند.

امام جماعت، مدیر مسجد

از منظر یک مدیر با کفایت در جایگاهی به نام مسجد نیز، میتوان به امام جماعت نگریست.

بانوان، نیمی از مخاطبان مساجد

اگر امام جماعت، از این پنج منظر ملاحظه شود، نیمی از مخاطبان او، جامعه‌ی بانوان هستند که باید در همه‌ی این پنج محور به عنوان بخش بسیار مهمی از مخاطبان حاضر در مسجد مدّ نظر او قرار بگیرند؛ باید کاملاً برای آن‌ها تدبیر و برنامه‌ریزی کند.

نقش‌ها و امتیازات بانوان

در جلسه ما، دختران و خانم‌ها و مادرانی حضور دارند. محضرتان عرض کنم که موضوع بانوان، دارای اهمیت ویژه‌ای است. جایگاه خاص خود را دارد. به اعتبار مقام مادری، به اعتبار مقام همسری، به اعتبار نقش‌آفرینی‌های بنیادین در جامعه، نقش والایی دارند. خدای متعال در کارگاه هستی، در این چرخه‌ی هستی، برای خانم‌ها جایگاه ویژه‌ای قرار داده است و نقش‌آفرینی ویژه‌ای ذیل اسماء الحسنی دارند. تجلی بخشی از اسماء الهی در وجود بانوان است.

از منظر دیگر، به لحاظ هوش معنوی، خانم‌ها قوی‌تر از آقایان هستند؛ نه مساوی بلکه قوی‌تر. نشانه‌ی روشن این قوت، این است که شش سال زودتر، مخاطب حضرت حق هستند. اجماع فقهای ما بر این است که دختران، شش سال زودتر از پسران، مخاطب تکالیف عبادی قرار می‌گیرند. مسلم است که ارتباط بانوان با محراب و نماز و دعا و عالم قدس و ملکوت، فعال‌تر

و جدی‌تر است. خدای متعال هم نسبت به این گروه نظر مهربان‌تری دارد.

نماز جماعت بانوان در قرآن کریم

در قرآن کریم، یکی از مواردی که سخن از محراب به میان آمده است با مریم علیها السلام عجین شده است.^۱ اگر سخن از نماز جماعت هم مطرح شده، خصوصاً در یک آیه، با مریم علیها السلام مطرح شده است: ﴿يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَأَسْجُدِي وَأَرْكَعِي مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ﴾^۲. اصلاً مسأله نماز جماعت مربوط به خانم‌ها هم هست؛ فرمود که: ﴿وَأَرْكَعِي مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ﴾.

انگیزه بالای بانوان در فعالیت‌های اجتماعی

خداوند تبارک و تعالی، ظرفیت‌های بسیار فوق‌العاده‌ای به لحاظ انگیزه فعالیت‌های اجتماعی در وجود بانوان، تعبیه کرده است. این هم یک نکته مهمی است که زنان، عمل‌گرا، دارای حضور فعال، وقت‌گذار، دارای احساس تعهد و احساس وظیفه‌ی فوق‌العاده‌ای هستند. از این امتیاز، سوء استفاده‌ی گسترده‌ای در دنیای امروز به عنوان کارگر ارزانقیمت، دارد صورت می‌گیرد.

بانوان و تهدیدهای نگاه فمینیستی

۱ - آل عمران، ۳۷: ﴿فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾.

۲ - همان، ۴۳

یکی از تهدیدهای بانوان در زمانه‌ی ما، مسأله‌ی فمینیسم به عنوان یک گفتمان غالب است. این نگاه همراه با انحراف‌های بزرگ فکری، در غرب متولد و پرورش پیدا کرده و بعد به جاهای مختلف تکثیر شده است. الان عزیزان من می‌دانند خود فمینیسم به عنوان یک دستگاہ فکری دارای مینا، نحله‌های مختلف و رویکردهای خیلی متنوعی دارد و حتی به لحاظ داخلی، دارای مواجهه‌های داخلی با خودش هم هست؛ یعنی رویکردهای درونی متناظر هم دارد. این مسأله، جدی است. این نگاه فمینیستی، هم در ساختارهای اجتماعی ما، هم در فرایندهای تعلیم و تربیتی ما، نفوذ کرده است. اسناد این نفوذ، موجود است. یک نمونه را به شما بگویم. فقط تفکیک جنسیتی جایگاهی در مدارس مان داریم؛ یعنی مدرسه‌ی پسرانه و مدرسه‌ی دخترانه داریم. به جز این تفکیک در مدارس، چه تفاوت دیگری لحاظ شده است؟ اصل، بر همان نگاه فمینیستی است؛ یعنی انکار تفاوت‌های تکوینی و پایه‌ای و اصولی بین زن و مرد. نتیجه این می‌شود که فرایندهای تعلیم و تربیت دختر و پسر ما در آموزش و پرورش، با همدیگر هیچ فرقی نمی‌کند. به جز رنگ لباس و یک خرده زینت‌های داخلی که در نگاه‌های بسیار سطحی، اعمال می‌شود، تفاوت دیگری دیده نشده است. از سازه بگیرد که بخش سخت مدارس ماست تا بخش نیمه سخت، تا برنامه‌ها، تا بخش نرم و محتوا، همه را نگاه کنید، می‌بینید یکسان است. بین دختر و پسر هیچ فرقی نگذاشتند. در نگرش فمینیستی، اولین مینا، انکار جنسیت است. بالاتر از این هم که ستیزه‌گری با مردان است.

این نگاه‌های منحرف، به گونه‌ای رسوخ کرده است که اکنون با پدیده‌ای با عنوان فمینیست‌های مسلمان روبرو هستیم. این یک مقوله‌ی تناقض‌نمای پارادوکسیکال است. فمینیست‌های مسلمان؟ آیا می‌شود شخصی هم مسلمان باشد هم فمینیسم؟ امروز در جامعه‌ی بانوان، این عنوان را می‌یابیم. خانم، چادری است و به حسب ظاهر، اهل رعایت احکام شرعی، اما به لحاظ نگرش‌ها کاملاً فمینیستی است. این تهدید، یک تهدید گفتمانی و فکری است.

بانوان و تهدیدهای ترویج بی‌حیایی و بی‌عفتی

موازی با تهدید نگاه فمینیستی، تهدید ترویج بی‌حیایی و بی‌عفتی است. شما عزیزان عنایت دارید که اصل موضوع حیا برای بانوان است و خداوند تبارک و تعالی جنس زن را قرین حیا خلق کرده است. لذاست که اگر خانم‌ها از پرده‌ی حیا بیرون بیایند همه ارزشها از دست می‌رود. آن روایت را هم به این مضمون ملاحظه فرمودید که حیا اگر ده قسمت باشد یک سهم برای آقایان است و نه سهم برای خانم‌هاست. این سهم وافر از حیا، بر اساس آن مأموریت‌های عجیبی است که خدای متعال برای آنان در جریان آفرینش، تربیت نسل و امتداد خلقت قرار داده است.

الان مسأله، خیلی جدی‌تر از قبل است. این ماجرای چالش حیا و عفاف، جنبه‌ی سیاسی هم پیدا کرده است؛ یعنی غیر از آن جنبه‌ی فرهنگی و جنبه‌ی مبنایی، در رویارویی با جوامع مسلمان مخصوصاً نظام ما، جنبه‌ی سیاسی هم دارد. برای ضربه زدن به نظام اسلامی گفتند اگر ما بتوانیم به حیا و عفت جامعه، مخصوصاً در بخش بانوان، لطمه بزنیم، کل این نظام به باد فنا می‌رود و در ادامه دیگر نیاز نیست ما کاری انجام بدهیم. حضرت آقا (حفظه الله تعالی) سال‌ها قبل، به عنوان آندولس‌یزه کردن کشور ما از این توطئه پرده‌برداری کردند.

بانوان و تهدیدهای دفاع نادرست از حقوق و حدود آنان

مسأله‌ی بعدی در محور تهدیدها، مسأله دفاع نادرست از حقوق زنان است. از اوائل پیروزی انقلاب اسلامی مسأله حقوق و حدود مربوط به زنان به عنوان یکی از مسائل جدی درگیری بین ما و نظام سلطه مطرح است. دائماً جنجال حقوق بشر، عمدتاً معطوف به حقوق زنان بوده است. من یادم است سال شصت و چهار، شصت و پنج در سازمان ملل، بحث حقوق زنان از منظر مسأله‌ی بلوغ مورد چالش قرار گرفت و آن‌ها علیه ما این موضوع را مطرح کردند. گفتند شما دخترهای نه ساله را بالغ می‌دانید؛ در قوانین جمهوری اسلامی هم گفته شده که سن تکلیف، مبنای جاری شدن احکام است؛ بنابراین شما دخترهای نه ساله را اعدام می‌کنید. چیزی که اتفاق نمی‌افتاد ولی از قانون گفتند این می‌شود. بر اساس این موضوع، جنجالی به پا کردند. بر اساس همین مسأله، من همان سال‌ها رساله‌ای در موضوع بلوغ کار کردم. خدا مرحوم آیت‌الله مرعشی استاد ما را رحمت کند. ایشان گفتند آقا این مسأله، از آب در آوردنش مشکل است؛ چون یک اجماع فقهاتی قدیمی داریم؛ شما بخواهید میان این بحث‌ها بروید کار سنگینی است. ولی رفتیم و بحمدالله کار خوبی هم شد. یک کار شسته رفته‌ای شد. محضر بسیاری از مراجع آن زمان، رسیدیم و کار را ارائه کردم. خاطره‌ای هم از

شرفیابی خدمت حضرت آیت الله العظمی امیرزاده هاشم آملی (علیه السلام) مقامه الشریف) دارم؛ خدمت ایشان رسیدم و طرح مسأله کردم. ایشان هم، خیلی شیرین، با شوخطبعی و ضمناً جدی نظراتشان را مطرح کردند. می‌خواهم بگویم این حقوق و حدود، از اول انقلاب، محل چالش بوده است. مسأله‌ی حجاب، حضور اجتماعی زنان، اجرای قصاص و ... محل چالش بوده است. این حوزه با آن نگرش‌های فمینیستی که عرض کردیم و اساساً نوع برداشت‌هایی که غرب نسبت به موضوع زنان دارد کاملاً هماهنگ است. نظام سلطه، راجع به این موضوع، از بین زنان جامعه‌ی ما برای درگیری با نظام جمهوری اسلامی یارگیری می‌کند. دقیقاً از خود جامعه‌ی بانوان، برای مبارزه و قرار گرفتن در برابر نظام، یارگیری می‌کنند.

کج اندیشی در خصوص حضور اجتماعی بانوان

نوعی کجاندیشی در خصوص زنان، در جامعه دینی ما رخ داده است و آن هم عبارت است از طرح ناپخته، نسنجیده، غلط و غیر صحیح مسأله‌ی زنان در بعضی از مراکز دینی ما. در این باب، هم نگرش‌های افراطی داریم، و هم نگرش‌های تفریطی؛ البته نگرش‌های تفریطی بیشتر دیده میشود. مثلاً در ارتباط با مسجد، از گذشته، ذهنیتی مطرح است که «مسجد المرأة بیتها». منبع این سخن، کجاست؟ بررسی کنید، مطالعه کنید، خواهید دید که خبری نیست. در ارتباط با خود مسجد این گونه نگرشی وجود دارد تا چه رسد به خیلی از موضوعات دیگر. یکی از بزرگ‌ترین کارهای امام راحل عظیم الشان ما در جریان انقلاب اسلامی، عبارت بود از احیای ظرفیت‌های عظیم بانوان کشور در خدمت دین و آرمان‌های انقلاب اسلامی. این کاری بود که امام کرد. اصلاً عنصر موفقیت این مرجع عالیقدر، نگرش متفاوتش در حوزه‌ی بانوان بود. گذشتگان، در خصوص حضور اجتماعی، تمدن‌سازی و جامعه‌پردازی و تحول‌آفرینی بانوان در صحنه‌ها نگرش منفی داشتند. اگر حضور اجتماعی بانوان نبود، ما چیزی به نام انقلاب اسلامی نداشتیم. بدون تعارف نداشتیم. این جوروری بود که انقلاب، انقلاب شد و این جوروری بود که دفاع مقدس به سرانجام رسید. امتداد آن نگاه، در نگاه فقیه

عالی‌قدر، رهبر عظیم الشان فعلی ما دنبال شده است. این نگرش، در حال حاضر، تبویب شده و سنجه و سخته و پخته، الان در اختیار شما قرار دارد. امروز، موضوعات مرتبط با مسائل بانوان در حوزه‌های مختلف تربیتی، علمی، اجتماعی، فلسفی و در همه‌ی موضوعات، مفصل بررسی شده و مورد مطالعه قرار گرفته است. خوشبختانه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، در قم و سایر شهرها، مراکزی وجود دارد که مطالعات گسترده‌ای را در این زمینه انجام می‌دهند. موضوع، نسبت به قبل، خیلی فرق کرده است. مواجهه با این عرصه‌ها دیگر نمی‌تواند یک مواجهه‌ی سطحی باشد؛ باید حتماً یک مواجهه‌ی عالمانه، پخته، همه‌جانبه‌نگر و ناظر به همه‌ی ابعاد موضوع باشد.

از آنجا که بنده با مساجد ارتباط دارم و مخصوصاً این پنج سال اخیر، ذهنم فقط متمرکز در موضوع مسجد شده است، میتوانم بگویم مواردی که مطرح شد، مسائل جدی مساجد است. البته ما یک بحث طلبگی و نظری، در باب مسجد در اسلام هم داریم. ما عنوان فقه المسجد را در مباحث اسلامی داریم که الآن مطالعه و مباحثه در این باب، جریان دارد. وقتی به موضوع مسجد در اسلام، نگرش تمدنی به مسجد و مسجد تراز و مسجدی که پیامبر صلی الله علیه و آله معرفی می‌کند پرداختیم معلوم شد مقوله مسجد، جایگاه بسیار خاصی دارد. باید چشم‌ها را بشوئیم؛ باید جور دیگری موضوع را ببینیم. الآن در ارتباط با مسجد و بانوان، وضعیت ما اصلاً وضعیت خوبی نیست. این را به عنوان یک برداشت جمعی عرض می‌کنم. طبیعی است که

شما می‌آیید به من می‌گویید که آقا فلان مسجد، مشکلی ندارد، وضعیتش خوب است. آن وقت من هم عرض می‌کنم که آن‌ها در آن نگره‌ی کلان، قضیه‌ی واقعی و غیر قابل تعمیم است. من به عنوان یک بررسی جمعی عرض می‌کنم که وضع ما در موضوع مسجد، وضع قابل قبولی نیست؛ وضع ما در موضوع بانوان، وضع قابل قبولی نیست. به طور کلی، مقوله‌ی مسجد در جامعه‌ی ما نیاز به احیا و پرداخت کلان دارد.

چالش‌های موضوع مسجد و بانوان

موضوع مسجد و بانوان از چند نظر قابل بررسی و دچار چالش است. یکم، از نظر نگرشی. ما در ارتباط با موضوع بانوان و مسجد دچار اشکال دیدگاهی یا نگرشی هستیم. در ادامه، توضیح کوتاهی عرض خواهیم کرد. دوم، دچار ضعف و مشکل کالبدی هستیم. سوم، دچار مشکل و ضعف برنامه‌ای هستیم، چهارم، گرفتار مشکل مدیریتی و ضعف مدیریتی هستیم. این چهار مسأله، الان پیش‌روی ماست. البته من طرح مسأله می‌کنم؛ عرایض بنده، قابل رد و بحث است؛ هر جوری که شما علاقمند باشید می‌شود راجع به آن مباحثه کرد. می‌خواهیم بحث طلبگی داشته باشیم. من از هر منظر نگاه کردم دیدم ما دچار مشکل هستیم. حالا بیان ذلک! هر کدام را اشاره‌ای داشته باشم تا فهم خودم را خدمت دوستان به عنوان یک ناظر کلان به موضوع مسجد عرض کنم.

یکم. نگرش غلط در خصوص حضور بانوان در مسجد

در محور نگرشی، توضیحی داده شد؛ تکمله آن، این است که یک انحرافی از صدر اسلام اتفاق افتاده است؛ ذیل قصه‌ی سقیفه هم هست؛ ماجرا به آن جا برمی‌گردد. از آن جا، جریان بانوان در ارتباط

با مسجد دچار اختلالی شده است. حاصلش را شما در نگرش امروز جوامع وهابی یا تحت تفکر وهابی می‌توانید ببینید. اساساً چیزی به نام حضور بانوان در مسجد وجود ندارد. نمی‌دانم شما چیزی دیدید یا نه؟ غیر از مسجد الحرام و مسجد النبی صلی‌الله‌علیه‌وآله که آن برنامه‌های خاص خود را دارد، شما در عربستان اصلاً چیزی به نام حضور خانم در مسجد نمی‌بینید. هر مسجدی می‌روید فقط رجالی است. اصلاً نسائی چیزی ندارند. من فکر نمی‌کردم امتداد این نگرش را، در عراق هم ببینم. چند وقت پیش که توفیق سفر عتبات را داشتم، یکی از آقایان تهران را که رفته مقیم نجف شده است، زیارت کردم؛ از ایشان احوال‌پرسی که کردم، گفت: من آدم این جا اقامت کردم و مشغول درس و بحث هستم. در ادامه ایشان گفت: این جا با یک مشکل بسیار بزرگی برخوردیم و به موضوع سخت خانوادگی من تبدیل شده است. احتمال دارد حتی این مسأله، باعث بشود که من ناچار شوم به ایران برگردم؛ یعنی رها کنم دوباره به ایران برگردم. گفتم مسأله چیست؟ گفت مسأله این است که این جا، مساجدش بخش خانم‌ها ندارد در حالی که فرصت حضور اجتماعی عیال ما تنها همین بود که مسجد می‌آمد. از خانم‌هایی است که مرتب، حلیف سجاده و مسجد بوده است. در این جا اصلاً این برنامه، از او گرفته شده است. این مثل ماهی‌ای که از آب بیرون افتاده است، اصلاً دارد از بین می‌رود. برای من شگفت‌انگیز بود. گفتم جدی می‌گویید؟ گفت: بله؛ شما در نجف بگردید، اگر جایی رفتید و مسجد زنانه، پیدا کردید من به شما جایزه می‌دهم. اصلاً در آنجا، چیزی

تحت عنوان حضور خانم در مسجد نیست. گفت: اتفاقاً با این آقای که امام جماعت مسجد ماست و ظاهراً از احفاد صاحب جواهر است، رفتم صحبت کردم که حاج آقا اجازه بدهید در گوشه‌های، یک جایی غیر رسمی درست کنیم تا سه چهار خانم بیایند به تعبیر خودمان قاچاقی نماز بخوانند؛ گفت: من اگر این کار را بکنم، سنت میشود؟! ببینید این تفکر که ربطی به اسلام و پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت: ندارد، تسرّی پیدا کرده است. حتی در کشوری که شیعه است و زمانی مرکز فقاقت ما بوده و حالا هم بخشی از حوزه‌ی شیعی ما آن جا مستقر است این نگرش غلط وجود دارد. رسوباتش خیلی خطرناک است. رقیق شده این گفتمان را که آقا اصلاً خانم‌ها برای چه مسجد بیایند؟ چه کسی گفته است؟ در جامعه‌ی خودمان، می‌شود مشاهده کرد. به این مسأله، در بخش کالبدی و در بخش برنامه‌ای، می‌شود اشاره‌ای کرد. گفتند «مسجد المرأة بیتها» بلکه «قعر بیتها»؛ مسجد زن «قعر بیتها» است. زن کجا و مسجد کجا؟! این سخن را بررسی کردیم و دیدیم که اصلی ندارد. این گونه سخنان، مربوط به تفکر دیگران است. نگاه اسلام ناب و تفکر علوی و فاطمی در باره‌ی بانوان اصلاً یک نگاه دیگری است. در عصر نبوی، ملاحظه فرموده‌اید که مساجد، باب النساء داشته‌اند. زنان، مسیر مستقل داشتند، احترامات ویژه در مسجد داشتند. حدس می‌زنم - البته مطالعه نکردم - خطبه‌خوانی حضرت زهرا علیها السلام در مسجد، سبب شد حضور زنان را خدش‌هدار کنند. خواستند آن حضور شورانگیز و سازنده را حذف کنند که می‌توانست در برابر آن تفکر سقیفه‌ای، انقلابی درست کند.

در بخش نگرش، ما دچار چنین مشکلی هستیم. این نگرش غلط، به صورت رقیق شده، در جامعه‌ی روحانیون، در مؤمنین مسجدی ما، در پیرمردها و عناصر سنتی ما، حتی در ذهنیت بعضی از بانوان ما وجود دارد. این را باید درست کرد؛ این نگاه را باید اصلاح کنیم. اگر این نگاه غلط مورد باور قرار گیرد، حضور بانوان در مسجد، حضور حاشیه‌ای می‌شود نه حضور در متن. پدیده‌ای که الان در اغلب مساجد ما مشاهده میشود. حضورشان در غالب مساجد، در همه‌ی بخش‌ها حضور حاشیه‌نشینی است. در حواشی هستند؛ در متن حضور ندارند؛ حضور فعال ندارند. البته انقلاب، قلم‌هایی را فتح کرده است و خانم‌ها حضور دارند، حضور فعال هم دارند، حضور مؤثر هم دارند، آن به جای خود محفوظ است ولی در کلان، متأسفانه، حضور، کم رنگ است.

دوم؛ کالبد نامناسب حضور بانوان در مساجد

در جنبه‌ی کالبد حضور بانوان در مساجد، ضعف جدی داریم. این چالش، بسیار در چشم است. این هم البته ناشی از همان ضعف نگرشی است. تقریباً همه‌ی چالش‌ها به آن برمی‌گردد. در بخش کالبدی، انصافاً وضعیت‌مان، وضعیت نامناسبی است. مسجد، کاملاً به خانم‌ها می‌گوید نیاید. می‌گوید اصلاً شما برای چه می‌آید؟ نوعاً ما بالکن، بخش غیر خوشگل و نازیبا و نامناسب مسجد را برای خانم‌ها اختصاص دادیم. حتی در جایی که خانم‌ها و آقایان در صحن مسجد حضور دارند، قناسی مسجد را پرده کشیدیم و به بانوان اختصاص دادیم. خدا می‌داند این

خیلی بد است. قناسی مسجد را که می‌خواهیم منظم بشود، به قول امروزی‌ها مبلمان ظاهری‌اش، چیدمان و هارمونی‌اش، درست در بیاید، یک پرده کشیدیم، آن جا را صاف کردیم و بعد نذر خانم‌ها کردیم! مسجد خیلی زیبایی به نام مسجد امام صادق ۷ در میدان فلسطین داریم. آن جا نگاهی بفرمایید. این مسجد، جزو مساجد تمیز و خیلی امروزی ماست؛ جزو آن مساجد کهنه‌ی قدیمی نیست اما گوشه و قناسی تقریباً مثلی مسجد را با پرده‌ای صاف کردند و به بانوان اختصاص داده‌اند.

پرده‌ها را هم من دقت کردم؛ پرده معمولاً دو رو دارد. یک روی اصلی دارد، یک پشت دارد، آن روی اصلی که روی خوشگل‌تر و مثلاً اصلی است این را سمت آقایان گذاشتیم. آن پشت را گذاشتیم سمت خانم‌های بیچاره! این کارهایی که ما انجام دادیم، این جور است. شاید من آرزوی هم پیدا کردم، به موضوع حساسم، عیوب را می‌بینم. من مسجدی رفتم، دیدم اصلاً یک وضعیت در هم و برهم و زشتی در قسمت بانوان وجود دارد. واقعاً آن وضعیت، برای کسی که پشت پرده قرار می‌گیرد، ناسزا بود. ما نرفتیم آن پشت بایستیم که ببینیم چه حسی دارد. چون نرفتیم تشخیص نداریم. من به یکی از آقایان عرض کردم شما چند سال امام جماعت هستید؟ گفت تقریباً در این مسجد، حدود سی سال است. گفتم حاج آقا یک بار تا حالا پشت این پرده رفتید، بایستید یا بنشینید دو رکعت نماز بخوانید؟ گفت: نه، راستش را بخواهید به جان شما من اصلاً آن سمت نرفتم. گفتم: وقتی که خانم‌ها نیستند، یک بار می‌رفتی آن جا دو رکعت

نماز میخواندی که آن جا بینی چه خبر است. فرش‌های کهنه و مندرس آن پشت هم که دیگر نگفتنی بود. گاهی چیزهای زائد را هم، طرف خانمها میگذارند. موقوفاتی که آوردند برای مسجد وقف کردند و مورد استفاده نیست، برای این که در چشم است و در فضای مسجد ماندنش مناسب نیست، پشت پرده در قسمت بانوان می‌فرستیم. بخش بانوان، حالت انباری پیدا کرده است. البته همه جا این جوری نیست. می‌خواهم بگویم راجع به آن پشت پرده یک چنین غفلتی هست. به لحاظ نور، متأسفانه همین طور است. از نظر گرما و سرما گاهی مشاهده شده غفلت جدی وجود دارد. در مواردی که بالکن محل حضور بانوان در مسجد است، مسأله‌ی مسیر و محورهای رفت و آمد چالش جدی است. بعضی جاها واقعاً گریه‌آور است. چند وقت پیش، من مسجدی رفتم، واقعاً دلم سوخت. درب مسجد که درب اصلی با شکوه است که به تعبیر ما آغوش خداست به روی مردم، گشوده میشود تا بگوید بفرمایید به مسجد، آن، مال آقایان است. درب ورودی بخش خانمها را اگر بخواهی پیدا کنی باید پرس و جو کنی! یعنی اصلاً واضح نیست. البته درب جداگانه داشتن حتماً چیز خوبی است. اما گاهی باید از یک راهرو خیلی باریک و خوفناک عبور کنی تا به مسجد برسی. چون من خودم الان عمدتاً با خانواده به مساجد می‌روم که در خصوص قسمت‌های زنانه هم، اطلاعات و گزارش‌هایم دقیق‌تر باشد. این‌ها واقعیت است؛ در عاصمه کشور است؛ در پایتخت ماست. در فلان روستای دور افتاده نیست، در پایتخت ماست. این خانمها باید از آن جا

وارد بشوند؛ از پله‌های غیر استاندارد بالا بروند؛ این بنده خداها باید از این جا بالا بروند بعد تازه می‌روند بالای آن پیش‌خوان مسجد که سمت آقایان است یعنی بالاسر درب. آن جا، دو سه تا پله می‌خورد می‌رود پایین. وارد یک راهرو می‌شود؛ آن راهرو را باید طی کنند تا بروند آن پشت، وارد بالکن شوند. و کم‌له من نظیر! مسجد دیگری رفتیم؛ من دیدم یک جایی، دری باز شده به سمت همان پشت‌بام؛ آن بالای مسجد که واقعاً دو نفر نمی‌توانند از کنار هم رد بشوند محل ورود خانمها شده است. این‌ها گرفتاری‌هایی است که ما الان داریم، واقعیت‌هاست. من یک مورد پیشرفته‌اش را دارم عرض می‌کنم؛ شما ببینید مراتب پایین‌ترش را مطرح بفرمایید. زیبایی‌های بصری و جلوه‌های زیبا عمدتاً مربوط به بخش آقایان است؛ در حالی که اساساً حس زیبایی‌شناسی خانم‌ها و آن نگرش‌های خاص و هنرمندانه در آن‌ها به مراتب قوی‌تر از آقایان است. اصلاً برای آن‌ها موضوعیت دارد. ما اصلاً نمی‌فهمیم فرق این روی پرده با آن روی پرده چیست؟ برای آن‌ها مهم است. آن وقت جالب است تمام این بخش زیباکاری‌ها، کاشی‌کاری‌ها و گچ‌بری‌ها - اصلاً کاری به درست و غلط بودنش ندارم - همه‌ی این آرایه‌ها، در بخش آقایان است؛ در مقابل، بخش خانم‌ها، بسیط و ساده و بعضاً هم نامناسب است.

چندی پیش شاید مثلاً دو سال پیش، سفری به ترکیه داشتم؛ این آقای گورمز که بعضی از عزیزان، ایشان را می‌شناسند، یک شخصیت تقریبی جمهوری اسلامی دوست است؛ نگاه خوبی دارد؛

رئیس دیانت آن جاست. یعنی مثل ما مسئول امور مساجد آن جا است البته حج هم با اوست. من فکر می‌کردم اوقاف هم با اوست، بعد دیدم نه اوقاف را به این‌ها ندادند. اوقاف را ندادند، ولی حج و مساجد و امور دیانتی این جوری را به سازمان دیانت سپردند. با ایشان یک ملاقات و دیداری بود. در باب مدیریت مساجد با ایشان صحبت می‌کردیم. من به ایشان گفتم که ما داریم بر اساس فهرست اولویت‌ها سال به سال موضوعات مختلف با مسجد را بررسی می‌کنیم. گفتم از جمله می‌خواهیم راجع به مسأله‌ی بانوان هم، یک بررسی مستقل را انجام بدهیم. ایشان به من گفت که آقای فلانی اتفاقاً من دقیقاً همین کار را کردم. برای خود من هم خیلی جالب بود. گفت ما هم در ترکیه داریم همین کار را می‌کنیم. منتها سال‌هایمان با هم فرق می‌کرد. ایشان آن وقت گفت اتفاقاً امسال را ما سال بانوان قرار دادیم. بعد به من گفت این مسجدی را که من خودم در همان محوطه ساختم شما بیا یک نگاهی بینداز. یک مسجد تازه، ساخته بود، معلوم بود جدید بود. گفت برویم نگاهی بکنیم؛ رفتیم آن مسجد را دیدیم. کاملاً برعکس این طرز تفکر عمل کرده بود. برای من خیلی جالب بود. راستش را بخواهید بعد از آن من یک مقدار احساس کردم ما باید سرعت‌مان را در این موضوع بیشتر کنیم. چون آن‌ها دارند از ما یاد می‌گیرند. می‌دانید که این‌ها کاملاً تحت نگرش‌های جمهوری اسلامی و نگرش علمای شیعه عمل میکنند؛ و الا خود ریشه‌ها و طرز تفکرهای علمای اهل سنت که واضح است جوابگو نیست. از

آنجا که روحیه تقریبی دارد، خوش فکری‌هایش از نشست و برخاست با علمای شیعه و ورود به زاویه‌ی دید ماست. نتیجه‌اش این است که گفت این مسجد را شما بیا ببین. من رفتم این مسجد را دیدم. این مسجد، اول به خانم‌ها می‌گوید بفرمایید. یعنی کاملاً برعکس وضعیتی که من توصیف کردم. اولین دعوت مسجد از مخاطب، از جامعه‌ی خانم‌هاست و امکانی که برای آن‌ها فراهم کرده است بسیار جذاب است. زیباترین بخش و بخش مشرف مسجد برای خانم‌هاست. همه‌ی آرایه‌ها و زیباسازی‌های محیطی، همه، جلوی چشم خانم‌هاست. برای خانم‌ها دسترسی‌های مناسب و آسانسورهای بزرگ برای رفت و آمد درست شده است. از جمله کارهایی هم که کرده بود و ابتکاری که به خرج داده بود این بود که اسامی شخصیت‌های بزرگ خانم در تاریخ اسلام را هم آن بالا با یک گچ‌بری و طراحی جالبی در قسمت خانم‌ها تعبیه کرده بود. این ابتکار، جالب بود. بعد چون حساسیت ما را می‌دانست، به من گفت نام مقدس حضرت زهرا علیهاالسلام، خدیجه علیهاالسلام را هم آورده‌ایم. البته نام دیگران را هم آورده بود، خانم‌های پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و بعضی از شخصیت‌های عالمه را هم گذاشته بود. بهتر از کار ایشان، نمونه‌هایی است که در تهران و در بعضی از شهرهایمان داریم. اخیراً مشاهده می‌کنیم که معطوف به حضور جدی و فعال و کریمانه و محترمانه‌ی خانم‌ها در مسجد، دارد برنامه‌ریزی می‌شود.

موضوع قابل توجه دیگر در خصوص بانوان، همراهان آنهاست.

حضور خانم‌ها معمولاً با همراهانی است. یکی از همراهان، بچه است، کودک است. نوزادان و شیرخواران و کودکان، شرایط خود را دارند. اقتضای حضور بانوان در مسجد، مخصوصاً بانوی مادر، این است که این مسأله هم برای آنان، دیده بشود. همراه دیگر بانوان، معمولاً چادر و جانماز و این گونه چیزهاست که معمولاً آقایان ندارند. آقایان مهر می‌گیرند و می‌ایستند نماز می‌خوانند. خانم‌ها معمولاً یک کیف همراه برای این قبیل وسایل دارند. بعضی از این پیرترهای ما، مادرهای ما دیگر حوصله‌شان نمی‌شود این‌ها را خانه ببرند. علاقمند هستند این‌ها را در مسجد بگذارند؛ چون دائماً تردد می‌کنند. همه‌ی این چیزها را ما باید بنشینیم و راجع به آن فکر کنیم. همه‌اش با جزئیات باید تدبیر بشود و اگر نه، بخش خانم‌ها، بی‌نظم‌ترین بخش مسجد می‌شود.

سوم؛ برنامه‌های حاشیه‌ای و محتوای نامناسب برای بانوان

برنامه و محتوا را یک جا عرض می‌کنم؛ برای این که مقداری موضوع، شسته رفته‌تر بشود؛ ممکن است بشود این‌ها را تفکیک هم کرد. ما در بخش برنامه‌ای مساجدمان که نگاه می‌کنیم می‌بینیم خانم‌ها در حاشیه‌اند. اولاً پشت پرده‌اند. مخاطب مستقیم ما نیستند، این، طبیعی هم هست. موضوعاتی که ما برای بحث، انتخاب می‌کنیم عمدتاً معطوف به مخاطبی است که او را داریم می‌بینیم. طبعاً مخاطب با چشمش، با حالتش به

ما واکنش نشان می‌دهد؛ یک وقت می‌بینی مثلاً مخاطب، مطلب به ذائقه‌اش خوش نیامده است، سرش را می‌اندازد پایین، گردنش را کج می‌کند یا با چشمش و مانند آن، به ما علامت می‌دهد که رها کن حاجی، بس است، حوصله‌مان سر رفت! بالاخره واکنش مخاطب، علائمی دارد. مواقعی هم می‌بینیم نه، مخاطبان قیراق شدند، خوب نگاه می‌کنند، ما هم با واکنش‌های آن‌ها برایشان مطلب مطرح می‌کنیم. حتی به اقتضای نیازهای آن‌ها که از مواجهه با آن‌ها به دست می‌آید، موضوع سخن را می‌بایسیم. ما در محور ارائه‌ی محتوا در مسجد، خانم‌ها، دختر خانم‌های جوان و دخترهای کوچک همراه آن‌ها را هیچ وقت نمی‌بینیم؛ در نتیجه، نیازسنجی راجع به اولویت‌های آن‌ها در موضوعات مختلف، صورت نمی‌گیرد؛ یا اگر موضوعی به صورت مشترک دارد مطرح می‌شود توجه به این که خانم‌ها از آن، چه برداشتی می‌کنند، نمی‌شود. توجه به این نیست که این موضوعی که داریم مطرح می‌کنیم ممکن است در آن جا سوء برداشت بیاورد؛ ممکن است تولید اختلاف خانوادگی بکند. این موارد، اتفاق افتاده است، راجع به آن، تجربه‌ی شخصی دارم. مثلاً موضوعی در بخش آقایان مطرح شده و مورد استقبال قرار گرفته است، اما در ذهن خانم‌ها تولید ابهام کرده و بعد دچار مشکل شده‌اند؛ هر دو هم مسجد بودند، خانه که رفتند، آن موضوع، تولید اختلاف و درگیری کرده است. یعنی من آخوندی که باید در مسجد، مبدأ اتحاد و عشق و محبت در خانواده باشم، در خانه درگیری درست کردم. منشأ غفلت هم این است که اصلاً

توجه نداشتیم که جماعت هستند، در طرح موضوع و ارائه محتوا باید بخش مشترک آن اتخاذ بشود، جوانب آن سنجیده بشود و به ابهامات آن پاسخ گفته بشود. تعبیرهایی که استفاده می‌کنیم نباید برای آن‌ها، کاهنده یا تحقیرکننده باشد. گاهی موضوعی مطرح شده که تضعیف روحیه زنان بوده است. البته امروز کدام آقا جرأت می‌کند چنین حرفی بزند؟! این سخن‌ها، متعلق به قبل‌هاست. وقتی ما امام جماعت بودیم گاهی این جوروی بوده اما امروز، قصّه، خیلی عوض شده است.

به هر تقدیر، می‌خواهم عرض کنم فضای محتواهایی که در مسجد ارائه می‌کنیم کمی تا قسمتی مردانه است! مثل کالبد مسجد که بیشتر جنبه‌ی مردانه دارد؛ رجالی است، محتوا هم همین‌طور است؛ بیشتر جنبه‌ی مردانه دارد؛ حتی موضوعاتی که مطرح می‌شود.

شما به این قضیه، بخش‌های برنامه‌ای مسجد را اضافه کنید. طایفه‌ای از برنامه‌ها، برنامه‌های مشترک است که بین آقایان و خانم‌هایی که هستند اجرا می‌شود. در مناسبت‌ها و در غیر مناسبت‌ها، در سخنرانی‌ها، جشنها، یادنامه‌ها، یادواره‌ها و مانند آن، خانم‌ها مخاطب درجه دو و درجه سه هستند. در این گونه برنامه‌ها، نه ما پوشش صوتی مناسب به آن‌ها دادیم، نه پوشش تصویری مناسب به آن‌ها دادیم. آن‌ها نه صحنه را به شکل مناسب و شایسته‌ای می‌بینند، نه به صورت مناسبی می‌شنوند. ضمن این که بچه‌ها هم همراهشان هستند و مراقبت و کنترل آن‌ها به عهده بانوان است. همین موضوع

بچه‌ها باعث می‌شود که آن‌ها نه به صورت کامل می‌بینند، نه برنامه را خوب می‌شنوند. بچه‌ها آن‌جا فعال هستند، از بچه نوزاد گرفته تا کودکان که شیطنت می‌کنند و این طرف و آن طرف می‌دوند. این خانم، آن طرف پرده است و دائم مورد عتاب و خطاب از طرف بخش آقایان قرار می‌گیرد. مخصوصاً بعضی از این پیرمردهای ما با ادبیات خاصی تذکر می‌دهند؛ انگار با برده‌ها دارند حرف می‌زنند! فریاد می‌کشند، دست می‌کوبند به پرده که چه خبر است؟ ساکت! و مانند آن. گاهی بعضی از ما هم حوصله‌مان کم می‌شود؛ سر منبر چون آن طرف سر و صدا می‌آید، به تندی تذکر می‌دهیم. یکی از رشته‌های کاری‌ام، رشته‌ی منبر است. سال‌هاست بر خودم تذکر به خانم‌ها را حرام کردم. چون فهمیدم. نشستم فکر کردم که آن طرف چه خبر است؟ دیدم هر نوع تذکری به آن‌ها اشتباه است. ما باید پوشش تصویری بدهیم، صوتی بدهیم، جایی برای نگهداری بچه‌های‌شان درست کنیم، بعد تذکر بدهیم. آن وقت شما هیچ کدام این کارها را نکردید، جا که نامناسب است، صدا هم که خوب نمی‌رسد، تصویر را هم که نمی‌بینند، تمرکز ذهنی روی جلسه و برنامه‌ی شما ندارند، بچه‌ها هم که آن‌جا هستند؛ من چه تذکری به آن‌ها بخواهم بدهم. لذا بر خودم حرام کردم. بعضی وقت‌ها مؤمنینی که نشستند، مرتب می‌گویند آقا به خانم‌ها چیزی بگویید، من نمی‌گویم. اگر خیلی هم توقع کنند یا آن طرف سر و صدا خیلی زیاد باشد، با کلی مقدمات و با احترام و بیان این که من حق می‌دهم، شروع می‌کنم به آقایان

گفتن که بله بانوان حق دارند، می‌خواهید جایتان را عوض کنید ببینیم چه جوری می‌شود؟ به این نحو، یک تذکر ملایمی به آن بخش می‌دهم. ولی من دیدم واقعاً بعضی از آقایان، تذکر می‌دهند؛ بعد تذکر را تکرار می‌کنند. یک مجری یا مکتب می‌آید یک چیزی هم می‌گوید. در برنامه‌ها، خانم‌ها تحقیر می‌شوند و احساس تبعیض می‌کنند، برنامه اجرا می‌شود اما گویا برنامه برای آقایان اجرا میشود. باید توجه داشت که بانوان حاضر در مسجد هم، مهمانِ خانه‌ی خدا هستند. این‌ها هم نزد پروردگار و نزد صاحب خانه، محترمانه هستند؛ تازه سفارش شده هم هستند: ﴿إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى الْإِنْسَانِ أَرْأفُ مِنْهُ عَلَى الذُّكُورِ﴾؛ خداوند، عنایت خاص دارد.

در بخش برنامه‌های اختصاصی، اعم از برنامه‌های فرهنگی، برنامه‌های اجتماعی، برنامه‌های تربیتی و غیره، باید مطالعه‌ای بکنیم، ببینیم چه وضعیتی دارد. در آموزش‌ها مانند آموزش احکام، آموزش آداب و مانند آن، مسائل خاص خودشان را دارند. باید یک ارزیابی اختصاصی برای آن‌ها بشود. ما چه قدر این‌ها را پیش‌بینی کرده‌ایم؟ چقدر جداگانه مباحث خاص را ارائه می‌کنیم؟ این هم از آن موضوعاتی است که ما به آن مبتلا هستیم. هم در بخش مشترک برنامه‌ها و هم در بخش اختصاصی، اساساً در توجه به مسائل خاص مرتبط به بانوان، گرفتار ضعف‌هایی هستیم. آیا ما نظرسنجی هم کردیم؟ افکارسنجی کردیم؟ اصلاً آن‌ها را در چرخه‌ی برنامه‌ریزی حضور

داشتند که ما بگوییم آن‌ها چه می‌خواهند؟ چه برنامه‌هایی برای آن‌ها مفید است یا نیست؟

چهارم؛ مدیریت مردانه مساجد

چالش چهارم، در محور مدیریتی است. در محور مدیریتی، مدیریت ما در مسجد، کاملاً مدیریت مردانه است. تعارف ندارد، مقوله واضحی است. مدیریت ما، اغلب - اگر نگوییم همه - مدیریت مردانه است. ممکن است بفرمایید که ظاهراً همین خوب باشد؛ چون امام جماعت، زن که نیست مرد است.

دیدید بعضی از جاها امام جماعت خانم (حتی برای جمع مردان) جلو فرستادند! در برخی از شبکه‌های مجازی وجود دارد. البته در تجربه‌های موجود، تجربه‌ای هم هست که نمی‌دانم شنیدید یا نه؟ این هم جالب است. تجربه‌ی مسجد اختصاصی بانوان. چند جا در دنیا درست کردند. از جمله در لندن، مسجد اختصاصی بانوان درست کردند. مسجدی فقط برای خانم‌ها. امام و همه دست‌اندرکاران، خود خانم‌ها هستند. مردی به آن مسجد وارد نمی‌شود. مسجد اختصاصی بانوان، پدیده‌ای قابل تامل است. مسجدی که اصلاً آقایانی آن جا رفت و آمد ندارد.

ممکن است بفرمایید آن جا که امام جماعت که مدیر طبیعی مسجد است از آقایان است، معلوم است که مدیریت مردانه است. این که مسلم است، این که محفوظ است، ولی ذیل این مدیریت عالی، مسأله بانوان باید مورد توجه قرار گیرد. شما هم باخبرید

که طبع نگرش اسلامی در مدیریت مردانه است و حق هم، این سبک مدیریتی است، تفسیره موكول الی محلّه. خود خانمها هم معتقدند که آقایان باید مدیریت کنند. چنان که در منزل هم عنوان ﴿الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾^۴ در بحث مدیریت کلان خانواده مطرح است. مدیریت کلان، یک امر سخت است.

فرمودند که این موضوع، شرفی برای آقایان نیست، دردسری برای آقایان است؛ چون باید صیانت کنند، بیاورند، ببرند، یعنی یک نوع خدمت است؛ بفرمایید کارگزاری برای خانواده است. فرمودند «المرأة ریحانةٌ و لیست بقهرمانة»^۵. کلمه‌ی قهرمان، به معنای پیش‌کار و کارگزار است. پیش‌کاری و کارگزاری است. «لیست بقهرمانة» یعنی آقایان! باید به خانمها خدمت کنید. چون گاهی برعکس رفتار می‌شود. یعنی ما خانم را به منزله‌ی پیش‌کار قرار دادیم، قهرمانه قرار دادیم، خودمان ریحانه شدیم!

می‌خواهم بگویم حدیث را گاهی بد فهمیدیم و بد معنی کردیم. همین جور فارسی ترجمه کردیم؛ به جای این که اصلش را ترجمه کرده باشیم. در هر صورت آن جا که فرمود: ﴿قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾، این، فضیلت و شرف نیست؛ برتری نیست؛ یک تقسیم کاری است که در دستگاه خلقت بر اساس آن سبک آفرینش جسمی و عاطفی و روحی زنان انجام شده است.

در خصوص مدیریت مسجد، مدیریت عادی با آقااست که امام

۴ - نساء، ۳۴

۵ - همان، جلد: ۱۰، صفحه: ۴۷۰

جماعت است؛ اما یک بخشی از فعالان جدی مسجد که گاهی وقتها جمعیتشان به مراتب بیشتر از آقایان هم هست و حضور فعال تری هم در برنامه‌ها دارند خانم‌ها هستند. این‌ها سهم‌شان در طراحی، در برنامه‌ریزی، در اجرای برنامه‌ها در مسجد چه قدر است و کجاست؟ در امانا که نیستند، امام هم که مرد است. امانا که آقایان هستند؛ بعضی از مساجد بخش اجرایی دارند مثلاً مدیر اجرایی دارند که آن هم آقا است. بخش فرهنگی ما خیلی وقتها باز خود آقایان هستند. این را باید ملاحظه کرد. نتیجه این می‌شود که فضای مدیریتی مسجد، فضای مردانه می‌شود. چه کار باید کرد؟

من از شما گرامیان و فرزندگان و فرهیختگان، ائمه جماعات گرامی و عزیزمان خواهشی دارم. کاش توفیق اقتدای به شما، نصیب من بشود؛ توفیق شود مساجدتان بیایم؛ بعضی را شرفیاب شدم، خیلی‌ها را هنوز توفیق پیدا نکردم. از شما خواهش می‌کنم به موضوع فکر کنید. بعد در دستور کار بگذاریم. می‌شود با موضوع، مواجهه‌ی سطحی داشته باشیم. اتفاقاتی که از نظر فرهنگی و از نظر تربیتی در جامعه‌ی ما دارد می‌افتد خیلی مسائل جدی است. مساجد ما باید از دختران جوان فرهیخته‌ی ما پر بشود. دخترهای ما، جز مسجد، کجا بروند تا متدین بشوند؟ آیا مساجد ما می‌تواند نسل جوان جدید از دختران کنونی ما را به خودش جذب کند؟ می‌تواند نگه‌داری کند؟

آیا با این وضعیت، ما می‌توانیم این جمعیت آینده‌ساز و سرنوشت‌ساز را برای اسلام، برای مسلمین، برای کشور، برای آینده، در چتر تربیت و

پوشش فرهنگ و تعلیم و تربیت و تعلیمات اسلامی قرار دهیم؟ باید دوباره فکر کنیم. نباید نگران شد؛ نمی‌خواهیم با موضوع، برخورد احساسی داشته باشیم؛ برخورد احساسی، اصلاً چیز خوبی نیست. نمی‌خواهیم برخورد احساساتی فورانی داشته باشیم و از آن طرف بیفتیم. خیلی متین و حساب شده باید ورود کرد. مثلاً در همین موضوع مدیریت، یکی از مخاطرات این است که مداخله‌ی خانم‌ها را در مدیریت، مراقبت نکنیم.

اگر مراقبت نکنیم و مدیریت مسجد، زنانه بشود، اگر چه نمونه‌هایش کم است ولی نمونه داریم که اگر زنانه بشود مسجد بر باد فناست. می‌خواهم بگویم حواس مان به این حرف‌ها هست. مسأله این است که حق این جماعت داده بشود. شما در جایگاه حق هستید، مسجد خانه‌ی حق است. باید حق این‌ها که مهمان خداوند هستند ادا بشود.

نباید ما تبعیض قائل بشویم اگر بنا شد در مخاطب تبعیض قائل بشویم، طبق روایات، باید تبعیض مثبت به نفع خانم‌ها بشود. مگر فرمودند شما خانه رفتید، اگر خواستید هدیه بدهید اول به دختر بدهید. مگر فرمودند: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾؛ ذیلش فرمود ﴿وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ﴾. ﴿الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ﴾ راجع به دختران است. نمی‌دانم آیه را این جوری شنیده بودید یا نه. ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ﴾ بنون به اعتبار همان اصل لفظی‌اش پسران هستند؛ اما در آیه ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلاً﴾ دختران، فرزندان بهتر معرفی شدند. فرمودند وقتی دختری، در خانه متولد می‌شود، فرشته‌ها با آن می‌آیند. این را راجع به پسر نگفتند. می‌خواهم بگویم اگر بنا شد یک وقت، یک اکرام ویژه و یک

احترام خاص هم بشود اتفاقاً آن جا باید تبعیض به آن سمت معطوف بشود. اگر ما بحث تبعیض هم نداشته باشیم حداقل بیاییم در فضای مسجدمان عدالت را برقرار کنیم. بنشینیم فکر کنیم.

مثلاً در مدیریت مسجد آیا خانم‌ها برای این که در فرایند مدیریتی حضور پیدا کنند باید عضو هیأت‌امنا بشوند؟ بعضی‌ها این جور فکر می‌کنند؛ بعضی می‌گویند نه، چرا ما باید یک چنین کاری بکنیم، امنای مسجد کار خودشان را بکنند اما باید یک شورای بانوان در مسجد تشکیل بدهیم. من طرفدار نظریه‌ی دوم هستم. با این که خانم بخواهد داخل هیأت‌امنا مسجد قرار بگیرد موافق نیستم. هیأت‌امنا و شورای فرهنگی پیش‌بینی کردیم لازم هم هست. اما به عنوان نمونه، یک شورای مشورتی متشکل از بانوان داشته باشیم. بنشینیم فکر کنیم تا به نمونه‌هایی برسیم. آسیب‌شناسی کنیم؛ ببینیم اگر مثلاً خانم‌ها یک شورایی داشته باشند و نظرات و دیدگاه‌هایشان را مطرح بکنند، و بعضی از امور با اشراف امام محترم، به خود آن‌ها سپرده بشود چگونه خواهد شد؟

یا در فضای مدیریتی مسجد حضور یک محرم در کنار امام جماعت چه قدر پیش برنده می‌تواند باشد؟ محرم باید باشد و اگر نه، هم گفت «اتقوا مواضع التهم» گفت شیخنا تو هم! بالاخره از مواضع تهم باید دوری کرد. یک وقت خدمت حضرت آقا شرفیاب شده بودم؛ من امام جمعه و هم‌زمان امام جماعت بودم. قصه مال خیلی سال قبل است؛ سال مثلاً هفتاد و سه، هفتاد و چهار. محضر نورانی‌تان عرض کنم داشتیم محضر ایشان گزارش می‌دادم. چون آن جا ما یک مؤسساتی تشکیل داده بودیم ایشان هم باخبر بودند. گفتم: آقا بله این بخشی را

هم درست کردیم برای خانم‌ها کلاس‌هایی هست.

من وقتی توضیح می‌دادم، میدیدم حضرت آقا مثل این که سؤالی دارند. یعنی این توضیحات من، برای ایشان خیلی شوق‌انگیز نیست مثل این که یک ابهامی برایشان هست. می‌گویند آدم، خوب است که سریع متوجه بشود البته العاقل می‌گویند یکفیه اشاره، من همین جور متوجه شدم.

گفتم خانم‌ها کلاس نهج‌البلاغه دارند، کلاس چه دارند، جلسات صحیفه پیش‌بینی کردیم و امثال این‌ها. بعد عرض کردم ضمناً خانم بنده آن جا در مدیریت این جلسات حضور فعال دارند و کلاس‌هایی که خودم هم هستم ارحام من معمولاً صف اول هستند. چون در منطقی خودمان بود، ارحام می‌آمدند. مثلاً خاله‌ی ما، عمه‌ی ما، اینها می‌آیند، در جلسه حضور دارند. آقا یک دفعه یک نفسی گرفت گفتند: خوب حالا خوب شد. حالا درست شد. اصلاً فضا، جدی عوض شد. بعد این جمله را عرض کردند گفتند: حالا یک چیزی شد. یعنی این‌ها باید مراقبت بشود. یک دفعه بیاییم توصیه کنیم آقایان برای این که در این بخش فعال بشوند هر کدام رابطی را برای بخش خانم‌ها در نظر بگیرند. این حرف خوبی است اما باید حتماً مراقبت بشود. رابط از محرم باشد بهتر است. اگر نشد از خانم‌های مسن که شخصیت پخته‌ای دارند، جنبه‌ی مادری دارند در مدیریت مسجد استفاده شود. همین ملاحظات اگر نشود به جای این که کار را درست کنیم خراب می‌شود، یک مشکلات دیگری درست می‌شود. بنابر این حساب شده باید ورود پیدا کرد؛ بخش حساسی است. اگر خواستیم در بخش مدیریت، فعال‌سازی کنیم باید حساب شده باشد.

البته به لطف خدای متعال، در پرتو انقلاب کبیر اسلامی و تحول عظیمی که رخ داده، هم در بخش نگرش‌ها تحولات خوبی در جامعه‌ی ما رخ داده است، هم در بخش‌های فعال‌سازی ظرفیت‌های اجتماعی - فکری بانوان. برادرهای عزیزم! الان ما یک واقعیتی داریم به نام حوزه‌ی علمیه‌ی خواهران. چیزی که قبلاً دست‌مان خالی بود؛ الان این‌ها را داریم. ما چه قدر از ظرفیت حوزه‌ی علمیه‌ی خواهران در مدیریت مساجدمان داریم استفاده می‌کنیم؟ ظرفیت بسیار بزرگی است.

دیروز من قم مشرف بودم با مدیر محترم حوزه‌ی خواهران، جناب آقای جمشیدی یک گفتگویی داشتم، به مناسبت جلسه‌ای داشتم. ایشان گفتند امسال، ورودی حوزه‌های ما، سی هزار خانم است و الآن سر کلاس‌ها نشستند. الان در پهنه‌ی کشور اکثر جاها، حوزه‌ی خواهران داریم. خروجی‌های حوزه‌ی خواهران را جامعه‌ی علما و روحانیون ما به عنوان جامعه‌ی علما و روحانیت به رسمیت نمی‌شناسند. تعارف داریم یا نداریم اما نمی‌شناسند. بنده خدا هشت سال، نه سال، ده سال تحصیل کرده همین درس‌هایی را که شما خواندید ایشان هم خوانده است؛ گاهی جدی‌تر هم خوانده است. این‌ها را باید در مساجد، بیاوریم. اینها اطراف مساجد ما هستند، احکام بانوان را بسپاریم این‌ها بگویند. حضور داشته باشند، مسائل آن بخش را خودشان مطرح کنند، در بخش برنامه‌ریزی اختصاصی، از این ظرفیت‌ها استفاده کنیم. این را باید در دستور قرار بدهیم.

فَتَحْصَلْ مِنْ جَمِيعِ مَا ذَكَرْنَا فِي هَذِهِ الْبَابِ فِي طَرِيقِ تَجَرُّبَاتِنَا فِي هَذِهِ الْبَابِ وَفِي فِكْرِ نَوِيٍّ دَائِمًا نَحْنُ نَحْمَدُكَ يَا رَبِّ الْعَالَمِينَ. من از همه‌ی دوستان کمک می‌خواهم؛ هم فکری بکنید. عزیزانی که تجربه‌های موفق دارند تجربیات‌شان را

مستند کنند، به ما ارائه کنند، توانست‌هاند در این بخش فعالیت‌های متفاوتی را انجام بدهند و نتیجه‌ی خوب گرفت‌هاند، بگویند. عزیزانی که اشتباه کردند، عبرت‌ها را به ما منتقل کنند تا این چیزها در سند و در برنامه‌ریزی تکرار نشود. ملاحظات برنامه، گاهی مهم‌تر از متن برنامه است.

مثل همین بحث‌های فقهی فنی خودمان است. «تبصره الاولی، الثانیه، الثالثه» بعد می‌گویید... تا می‌رسد به «التاسعه و العاشره» بعد می‌گویید این‌ها تازه، از آن طرحی که مطرح شد، مهم‌تر هم درآمده است. گاهی تبصره‌ها، بر متن غلبه دارد. این‌ها را ملاحظه کنید. اولاً تبصره‌ها را به ما بگویید، راجع به دختر بچه‌ها، راجع به نوجوان‌ها، راجع به جوانان دختر، ملاحظات را بگویید. مثلاً اخیراً بخش بانوان خیلی از مساجد ما به محل کسب، تبدیل شده است.

کاری که خانم‌ها در مترو و این جاها دارند انجام می‌دهند، یک جماعتی از زنان، راه افتادند در مساجد ما آمدند و کسب و کار میکنند! غفلت از این موارد هم نباید کرد. خلاصه این که جلسه‌ی امروز ما جلسه‌ی ذکر و یادآوری راجع به موضوع بود. ان شاء الله تاملات خود را به ما برسانید که بتوانیم به اتفاق شما اعزّه و حضرات از این ظرفیت عظیم آینده‌ساز، ان شاء الله در جهت بنیان‌سازی جامعه‌ی مطلوب اسلامی به بهترین شکل استفاده کنیم.

شیوه نامه‌ی اجرایی طرح مسجد و بانوان ویژه‌ی مساجد استان تهران

ملاحظات کلی

مزیت‌ها و فرصت‌های حضور بانوان در مساجد

[۱]. هوش معنوی بانوان که نعمتی خدادادی است، در کنار رسالت بزرگ انسان‌سازی که بر دوش دارند، ظرفیت ارزشمندی برای پیشبرد گفتمان تربیتی انقلاب اسلامی از پایگاه مسجد را می‌تواند متجلی نماید.

[۲]. زمینه‌ی فطری برای جذب دختران نوجوان و بانوان، به نسبت پسران و آقایان، فراهم‌تر است و حضور پررنگ‌تر، فعال‌تر و منظم‌تر ایشان در برنامه‌های گروهی و مذهبی مساجد، موید این مدعا می‌باشد.

[۳]. ائمه محترم جماعات و وعاظ معزز می‌توانند با تولید محتوای اختصاصی و مورد نیاز بانوان، زمینه جذب و فعالیت

مخاطبانی که نیمه‌ی حساس‌تری از جامعه را تشکیل می‌دهند، به سهولت فراهم نمایند.

[۴]. در صورت فراهم شدن امکانات حداقلی مانند اتاق بازی برای کودکان یا مهدهای پاره‌وقت، می‌توان همزمان با حضور بانوان در مساجد، زمینه‌ی انس و آشنایی کودکان با محیط مسجد را با خاطرات شیرین و ماندگار، به ارتباط پایدار آینده‌سازان با مسجد تبدیل نمود.

محدودیت‌ها و تهدیدهای

حضور بانوان در مساجد

[۱]. در فرهنگ‌سازی و تولید ادبیات در ارتباط با حضور دختران و بانوان در صحنه‌ی اجتماع، مراکز روشن‌فکری و فرهنگ مهاجم غیر بومی، یکه‌تازی می‌کنند و توان و علایق این قشر اثرگذار را به فضاها و فعالیت‌های غیر مسجدی معطوف می‌نمایند، در حالی که گاهی از فراهم نمودن حداقل تسهیلات و جذابیت‌ها در فضای امن مساجد غفلت می‌شود.

[۲]. در حوزه‌ی نظریه‌پردازی و تئوری‌سازی برای طراحی مدل‌های متنوع حضور و نقش‌آفرینی بانوان در مساجد، به‌گونه‌ای که امنیت فرهنگی محلات و امنیت روانی خانواده‌ها را در پی داشته باشد، با ضعف مفرط مواجه هستیم.

[۳] مسجد، منادی عدالت در جامعه اسلامی است که با محوریت و مدیریت امام جماعت عادل اداره می‌گردد، نگاه تبعیض‌آمیز به مردان و زنان، در هر سطح و به هر اقتضایی، می‌تواند موجب گسست عاطفی بانوان و کمرنگ شدن حضور ایشان در مسجد گردد.

[۴] دقت‌نظر در جزئیات و حس زیباپسند بانوان موجب می‌شود، شرایط حال حاضر بسیاری از مساجد به لحاظ چیدمان و نظافت بخش بانوان، همچون قوه‌ی دافعه‌ای مستمر و موثر، بر انگیزه‌ی حضور پررنگ ایشان تأثیر منفی برجای بگذارد.

[۵] احترام و تکریم کارگزاران مساجد نسبت به بانوان، کیمیایی است که اگر نسبت به استفاده از آن غفلتی صورت پذیرد، زمینه را برای اثربخشی زبان‌های برخوردار از جذابیت‌های ظاهری منافقان و معاندان در محیط‌های خارج از مسجد فراهم می‌آورد.

به سازی فضای کالبدی مساجد

- نظافت مستمر و مناسب فضای نماز بانوان
- تنظیم و مناسب سازی سرویس های بهداشتی و وضو
خانه بانوان
- اختصاص مکان مناسب برای بانوان معذور در مسجد
برای مراسمات و مجالس ختم
- تجهیز و رسیدگی به وضعیت گرمایش و سرمایش
محل اقامه نماز بانوان
- نصب تلویزیون مدار بسته در قسمت بانوان برای رؤیت
سخنران و ...
- اصلاح و بهسازی سیستم صوتی در قسمت بانوان
- مناسب سازی راه پله ها و نصب آسانسور ایمن در
صورت امکان
- تهیه و نصب کمدهایی در قسمت خواهران، ویژه
قراردادن چادر، کیف و سایر وسایل شخصی
- قراردادن چادر نماز تمیز و مناسب و به اندازه کافی
در محل نماز بانوان
- توجه به آرایه های محیطی مناسب و زیباسازی
قسمت مخصوص بانوان
- استفاده از پرده های در خور شان و مناسب حایل در
مساجد

- توجه به مسایل و نیازها و منزلت بانوان در ساخت مساجد جدید
- اختصاص مکان مناسب برای فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی بانوان در مسجد
- ایجاد خانه کودک در مسجد برای نگهداری از خردسالان در اوقات نماز
- تعبیه امکانات خدماتی و رفاهی در قسمت بانوان همچون آبسرد کن، آبدارخانه و ...
- امکان استفاده بانوان از فضا و امکانات رفاهی، ورزشی مانند: کتابخانه، سالن مطالعه، باشگاه ورزشی و...
- امکان استفاده بانوان از فضا و امکانات رفاهی، ورزشی مانند: کتابخانه، سالن مطالعه، باشگاه ورزشی و...

فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی

- مشارکت بانوان در برنامه‌ریزی و اداره مسجد در قالب عضویت و حضور در شورای فرهنگی مسجد
- اهتمام امام جماعت مسجد به موضوعات اختصاصی و مرتبط بانوان در منابر، سخنرانی‌ها و ...
- برگزاری جشنواره بانوی مسجدی (تقدیر از بانوان برگزیده محله)
- برگزاری جلسات فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، سبک زندگی و ... ویژه بانوان در مساجد
- برنامه‌ریزی برای برقراری ارتباط با مدارس دخترانه محل با بهره‌گیری از ظرفیت خواهران مبلغه و یا اعضای توانمند پایگاه بسیج خواهران
- برگزاری مسابقه کتاب‌خوانی با موضوعات جذاب برای بانوان
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی ازدواج و آموزش خانواده
- اجرای برنامه مشاوره حقوقی، خانواده، تربیتی، تحصیلی و ... برای بانوان مسجد
- گرامیداشت مناسبت‌های ملی و مذهبی مرتبط با بانوان در مسجد با مشارکت خود بانوان
- بهره‌گیری از بانوان فرهیخته محل در برنامه‌های فرهنگی آموزشی مسجد
- برنامه‌ریزی برای استفاده از ظرفیت همسران یا مادران شهدا و بخصوص شهدای مدافع حرم در برنامه‌ها

- تشکیل گروه‌های امداد و خیریه از بانوان معتمد برای معاضدت و کمک‌رسانی به زنان بد سرپرست یا سرپرست خانوار
- آموزش مهارت‌های زندگی با توجه به نیازهای بانوان محله

- ایجاد نمایشگاه‌های مختلف در مسجد با موضوعات مرتبط بانوان همچون ملزومات حجاب و عفاف، کتاب، مهارت‌های خانه‌داری و ...

- ایجاد حلقه‌های درس و بحث آموزش علوم اسلامی به بانوان در مسجد

- اختصاص شماره تماس تلفن برای پاسخگویی به سوالات شرعی بانوان توسط خواهران مبلغه و روحانی

- تشویق مادرانی که فرزندان آنان به صورت فعال در مسجد و برنامه‌های آن شرکت دارند

- برگزاری نمایشگاه از توانمندی‌ها و خلاقیت و صنایع دستی بانوان محل در مسجد

- برگزاری مسابقه فرهنگی با محوریت خطب حضرت زهرا علیها السلام و حضرت زینب علیها السلام

- برگزاری دوره‌های آموزشی تغذیه، فرزند آوری و فرزند پروری

- برگزاری اعتکاف ویژه بانوان در شرایطی که فضا برای اعتکاف برادران در مساجد نزدیک فراهم باشد.

- برگزاری مراسم جشن تکلیف دختران محل در مسجد

توصیه‌ها و نکات کلیدی

[۱] ائمه محترم جماعات می‌توانند از حضور همسران مکرمه و محارم خود در بخش بانوان، به عنوان ناظر امین و رابط خیرخواه، برای اطلاع از توقعات و مطالبات و مشکلات و در نتیجه اتخاذ تدابیر به‌هنگام، بهره‌مند گردند.

[۲] از توان و بنیه‌ی خود بانوان برای ساماندهی به قسمت زنانه مسجد استفاده کنیم و عرصه را برای حضور مریه‌وار ایشان باز نماییم.

[۳] دعوت از مبلغه‌های توانمند و مسلط به احکام بانوان، به صورت دوره‌ای، می‌تواند رافع بسیاری از نیازهای دختران نوجوان و زنان نمازگزار باشد که گوهر حیا، مانع از طرح سوالات ایشان می‌گردد.

[۴] پایگاه‌های بسیج خواهران، گاهی تنها فضای امن فعالیت اجتماعی و فراغتی برای دختران و بانوان در محلات هستند که با بی‌مهری کارگزاران مساجد و حتی پایگاه‌های برادران، از فرصت و مجال حداقلی برای ارائه خدمت برخوردار می‌شوند.

[۵] دایره‌ی بانوان سالخورده و زنان بارداری که برای تردد در مسیر پله‌های غیر استاندارد شبستان یا سرویس بهداشتی برخی مساجد، با مشقت و سختی روبرو هستند، لاجرم محارم کارگزاران خدمت را نیز در بر خواهد گرفت. از توان مشارکت مالی خود بانوان می‌توان برای احداث بالابرها کم هزینه و در عین حال ایمن استفاده نمود.

[۶] محرومیت بانوان از ارتباط بصری با سخنران، یا کیفیت پایین صوت در قسمت زنانه، به شکل طبیعی بر میزان تمرکز و بهره‌مندی ایشان از محتوای ارائه شده تأثیر منفی دارد و تذکرات غیر محترمانه برای حفظ سکوت، تبعات مضاعفی را به دنبال خواهد داشت. امری که به سادگی، با ارتقای سیستم صوتی، اصلاح محل قرار گرفتن منبر یا نصب دوربین و نمایشگر مداربسته، قابل تدبیر است.

[۷] ارتقاء سطح بینشی بانوان مسجد موجب رشد فکری کل خانواده خواهد شد. پس با انجام یکسری برنامه‌ها مانند راه‌اندازی قفسه‌ی کتاب‌های ویژه‌ی بانوان در گوشه‌ای از قسمت مخصوص خواهران مسجد، می‌توان زمینه‌ی این امر مهم را فراهم آورد.

[۸] در اجرای طرح‌های عمرانی و یا ایجاد و راه‌اندازی بسیاری از امکانات رفاهی و خدماتی برای بانوان می‌توان از ظرفیت کمک‌های مالی خودشان بهره برد. چنانچه این تجربه در بسیاری از مساجد به کار گرفته شده و استقبال بانوان در تأمین هزینه‌ها منجر به آثار و نتایج بسیار مبارکی گردیده است.

[۹] با انجام یک فراخوان برای شناخت مهارت‌ها و توانایی‌های خاص بانوان برای کمک به مسجد می‌توان زمینه مشارکت بانوان دغدغه‌مند و کارآمد را در اداره امور مسجد مانند سایت مسجد، خیریه، مهد کودک، صندوق قرض الحسنه، مشاوره تحصیلی، ازدواج، خانواده، تربیت فرزند و... فراهم نمود.

[۱۰] ارتباط واحد خواهران مساجد باهم موجب هم‌افزایی و اجرای اقدامات مشترک و اثر بخش در مناطق مختلف باشد.

اهداف طرح

اهداف کیفی:

■ تغییر نوع نگاه کارگزاران مساجد نسبت به جایگاه بانوان در خانه‌های خدا

■ تقویت حضور کریمانه و توأم با منزلت همه بانوان در مسجد

■ ایجاد زمینه مناسب جهت مشارکت فعال بانوان در مسجد

اهداف کمی:

■ به سازی و رفع نواقص موجود در فضا و کالبد مساجد و جایگاه ویژه بانوان

لوازم تحقق:

■ تصحیح نگاه

■ تقویت اقدام و عمل

